

KUR'AN'DA TEBLİĞ, DAVET VE EMİR-NEHİY KAVRAMLARININ EĞİTİM FELSEFESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Muhiddin OKUMUŞLAR*

ÖZET

Her dinin kendine ait eğitim anlayışı vardır ve dinlerin ana kaynakları bu anlayışın belirlenmesinde önemli role sahiptir. Dinlerin kendi mensuplarına ve diğer insanlara nasıl bir eğitim öngördüğünü eğitim felsefesi bağlamında ele alan bu makale, Yahudilik ve Hıristiyanlığın bu konudaki yaklaşımlarını özetlemekte ve İslam'ın yaklaşımını belirlemek için de Kur'an'daki tebliğ, davet ve emir-nehiy kavramlarını incelemektedir. Buna göre Yahudilik, din eğitimini sadece Yahudi olanlara özgüleştirenken, Hıristiyanlık kendi mensuplarına yapılacak din eğitimini ve diğer bütün insanlara dinin sunulmasını birbirinden farklı tutar. İslam dini de aynı şekilde bu iki hedef kitleyi birbirinden ayrı değerlendirir. Eğitime konu olan dini bilgiler ve bunların hangi yaklaşımlarla öğretileceği İslam'a göre değişiklik gösterir.

Kur'an'daki eğitimle ilgili olduğu düşünülen tebliğ kavramı İslam öğretisinin tüm insanlara ulaştırılması anlamına gelir. Davet ise Müslüman olmayanların hiçbir zorlama yapmaksızın dine çağırılması, davet edilmesi için kullanılan kavramdır. İyiliği emretme ve kötülüğü yasaklamaya gelince bu, özellikle Müslüman olanlara dinin öğretilme biçimini ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, din eğitimi, eğitim felsefesi, tebliğ, davet, emir, nehiy.

THE EVALUATION OF THE QURANIC CONCEPTS "TABLIG (PREACHING), DAWA (INVITATION), AMR-NAHY (COMMAND-PROHIBITION)" UNDER THE VIEWPOINT OF PHILOSOPHY OF EDUCATION

Every religion has its education philosophy and the religions main sources have a great importance in determining this conception. This paper discusses how religions recommend education to their own members and others. For this, it summarizes the approach of Judaism and Christianity and evaluates the Qur'anic terms "Tablig (preaching), Dawa (invitation), amr-nahy (command-prohibition)" for introducing Islam's viewpoint. While Judaism dedicates education to only his own members, Christianity differs between its own members and others in education. In Islam the issue is completely different in issues of religious information and how to teach it.

The Qur'anic term Tablig means to let the Islamic principles reach all the people. Dawa (invitation) is to invite non-muslim to Islam with no compulsion. Amr bi'l-maruf and Nahy ani'l-munker (command of the good- prohibition of the bad) is especially used for teaching Islam to the muslims.

Keywords: Education, Religious Education, Philosophy of Education, preaching, invitation, command and prohibition.

* Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, okumuslar@hotmail.com

GİRİŞ

Eğitimin amaçlarının ve bu amaçlara ulaşabilmek için kullanılması gereken sürecin ve yöntemlerin belirlenmesi meselesi, eğitim felsefesi alanında araştırma yapmayı zorunlu kılmaktadır. Din eğitimi, genel eğitim bağlamında düşünülerek eğitim felsefesinin çalışma alanları içinde incelense de her dinin kendine ait özgün bir eğitim felsefesinden bahsetmek mümkün görünmektedir.

Eğitim felsefesi ve din eğitimi, oldukça geniş alanlara sahip oldukları için, bu alanların tüm konularını kuşatmak, kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışma, din eğitimi açısından önemli olan hedef kitleye uygun eğitim konusunun, eğitim felsefesi açısından ele alınmasını ve bu alanda dinlerin, özelde Kur'an'ın özgün yaklaşımlarını belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bir dinin veya dinlerin eğitim felsefelerini tespit etmeye çalışmak için dinlerin ana kaynakları ya da kutsal kitaplarına başvurmak gerekir. Bu yaklaşımla makalede Kur'an'daki eğitimle ilgili olduğu düşünülen tebliğ, davet ve emir-nehiy kavramları, eğitim felsefesinin cevap aradığı sorulardan sadece “neyi ne ölçüde ve hangi yöntemle öğretmek gerekir?” sorusuna dinlerin kendi mensuplarına ve diğer insanlara nasıl bir eğitim öngördüğü bağlamında incelenecektir.

1. GENEL OLARAK EĞİTİM FELSEFESİ VE DİN EĞİTİMİ

Eğitim felsefesi, felsefenin bir dalı olarak algılanabilir. Ancak birçok eğitimci, büyük filozofların eğitimle ilgili düşüncelerinin bulunmasını bağımsız bir felsefe dalı olarak değil, eğitim bilimleri içinde değerlendirilmesi gereken görüşler olarak ele almaktadırlar. Bu düşüncenin sonucu olarak eğitim felsefesi, “herhangi bir mantıklı değerler serisi ve eğitsel pratiğe değer kazandırıp kılavuzluk yapan temel varsayımlar”¹ şeklinde anlaşılmalı çalışılmıştır.

Eğitim felsefesi, eğitsel projelerle ilgili olan felsefi anlayış ve metotları ortaya çıkarmaya çalışır. Uzman eğitimciler şimdi de gelecekte de eğitsel metot ve amaçları teşkil eden sorular hakkında makul biçimde düşünebilmelidirler. Dolayısıyla eğitimciler, eğitim danışmanları, idareciler ve müfredat programı uzmanları, gerçekliğin doğası ve hayatın amacı hakkındaki sorunları iyi bilmelidirler. Bunun yanı sıra eğitim felsefesinden eğitimci olmayanlar da faydalanabilirler. Eğitimciler kendi etkenliklerine kılavuzluk yapacak kavramsal yapıya kesinlikle ihtiyaç duyarken, her düşünen bireyin de uyumlu bir hayat ve dünya görüşüne ihtiyacı vardır. Bu nedenle eğitim felsefesi, hayata dair önemli ve büyük sorunları düşünmeye bir fırsat sunabilir ya da eğitim ve kariyerle ilgili amaçların formüle edilmesine yardımcı olabilir.²

Günümüzde eğitim felsefesinden bahsedildiğinde genel olarak akla ilk gelen felsefe ekollerinin eğitim hakkındaki görüşleri olmaktadır. Hâlbuki hem eği-

¹ Philip H. Phenix, *Philosophies of Education*, New York, 1961, s. 4.

² Michael L. Peterson, *Philosophy of Education: Issues and Options*, Downers Grove, 1986, s. 17.

timcilerin bireysel eğitim anlayışlarını hem de eğitimin bireysel, toplumsal ve siyasal amaçlarını; bu amaçları gerçekleştirme yolunda izlenmesi gereken yöntemleri ve nelerin öğretilmesi gerektiğini belirlemeye yarayan/yardımcı olan düşünceler, yaklaşımlar ve ilkeler, eğitim felsefesini oluşturur. Bu bağlamda her bireyin, düşünce sisteminin veya siyasal yapının farklı ve özgün eğitim felsefelerinin varlığı söz konusudur ve bu durum insanlık var oldukça değişerek ve gelişerek devam edecektir. Diğer bir ifadeyle eğitim felsefesi statik değildir; aksine dinamik bir yapıya sahiptir. Bu özelliği sebebiyle de genel eğitim felsefesinin ilgilendiği alan ile çalışma biçimini kavrayarak din eğitimi felsefesi konusunda açılımlar sağlamak mümkün olabilecektir.

Eğitim felsefesi, eğitimin kendine özgü doğasını, amaçlarını ve yöntemlerini, eğitimin insan için olanaklarını, eğitim kavramlarını felsefi bir bakışla sorgulayarak çözümlemesini yapar. Böylece bir değer bilgisi ortaya koyar ve özet olarak şu üç soruya cevap aramaya çalışır:

1. Neyi ne ölçüde, niçin öğrenmeliyiz?
2. Ne zaman öğrenmeliyiz?
3. Hangi yöntemlerle öğrenmeliyiz?³

Diğer bir yönden eğitim felsefesinin üç alanda ortaya çıktığını saptamak mümkündür:

1. Eğitimin dıştan görünüşü, bir bakıma dış dünyası: Bu, kültürde nesneleşir ve somutlaşır.
2. İçerik olarak eğitimi yönlendirici ilkeler, temel kalkış noktaları: Düşünceler, eğitim idealleri, eğitim modeli ve eğitim tasarımında somutlaşır.
3. Aracı olarak olana ve olması gerekene ilişkin, zaman zaman kuralları da içine alan dil: Bu da eğitime ilişkin kavramların terimleşmesinde somutlaşır.⁴

Ana hatları ile eğitim felsefesinin alanı ve yöntemi bu şekilde özetlendikten sonra din eğitiminin, eğitim felsefesi açısından incelenmesi ve değerlendirilmesinde şu sorulara cevap aramak gerekmektedir: “Bir dinin veya dinlerin kendilerine özgü yapıları içinde kendi mensuplarına ya da diğer bireylere gösterdikleri hedefleri gerçekleştirmek üzere hangi bilgiler öğretilmelidir?” “Bu bilgiler kimlere ne kadar öğretilmelidir?” “Bilgiler dini açıdan farklı konumlardaki insanlara nasıl öğretilmelidir?” Bu sorulara cevap aramak, birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. “Eğitim felsefesi içinde din eğitiminin yerini kimler, hangi esasları göz önüne alarak belirleyecektir?” “Toplumsal yapılardaki farklılık bu belirlemede nasıl etkin olacaktır?” “Siyasal yapılar din eğitiminin yapılış biçimini belirlemede nasıl bir konuma sahiptir?” Bu ve benzeri birçok soru ayrı ayrı ele alınan/alınması gereken tartışmalardır. Bu çalışmada dinlerin kendi mensuplarına ve diğer insan-

³ Saffet Bilhan, *Eğitim Felsefesi*, Ankara, 1991, 1/36.

⁴ Betül Çotuksöken, “Eğitim Kavramı Üzerine”, *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye’de Eğitim*, İstanbul, 1996, s. 47-53.

lara neyi, ne ölçüde ve hangi yöntemlerle/yaklaşımlarla öğrettiği, üç ilahi dine, özelde İslam dini ve Kur'an'a göre konu, ana kaynaklardan araştırılarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. DİNLERİN EĞİTİM FELSEFELERİ

Eğitim felsefesi ile ilgilenen kimi batılı çağdaş yazarlar⁵ din eğitiminin imkân ve sınırlarını incelerken, dini gelenek içindeki eğitim ile felsefi değerler arasında bağlantı kurmaya çalışmışlardır. Ancak konuyu daha çok rasyonel ve pozitivist bakışla tartışmış, özellikle çağdaş toplumlardaki seküler anlayış içinde dinin dogmatik, doktriner ve irrasyonel yönlerini felsefi yöntemlerle anlaşılır ve savunulur kılmaya gayret etmişlerdir.⁶

Eğitimcilerin ya da din bilimcilerin bu tür yaklaşımlarına karşın her dinin kutsal kaynakları kendi eğitim felsefelerini belirlemede etkili olacak metinler içermektedir. Dinlerin kendi mensuplarına nasıl bir eğitim öngördüğünü ve dinin diğer insanlara nasıl anlatılacağına dair yöntemler için, örnek olarak incelenecek olan Yahudilik ve Hıristiyanlığın konuya ilişkin yaklaşımları hakkında şunlar söylenebilir:

Yahudilik, ırksal bir din olması nedeniyle eğitim anlayışını tamamen kendi mensuplarına yönelik olarak kurgular. Diğer bir ifadeyle Yahudilik, başka insanların bu dine intisap etmelerini öngörmez. Kimi Yahudi mezhepleri başkalarının da Yahudi olmalarına imkân tanısa da Ortodoks Yahudiler bunu kabul etmezler. Yahudi din bilimcileri ve eğitimciler, din eğitimi felsefesi hakkında temel olarak "İdeal Yahudi kimdir? Böyle bir Yahudi bireyin yetişmesi için ideal eğitim nedir? Bütün ideal Yahudi bireyler, ideal amaçlarının kazanılmasında birbirinin aynısı mıdır? Ya da eğitilmiş ve üstün bir Yahudi olmanın farklı yolları var mıdır?" sorularının cevaplarını ararlar.⁷ Dolayısıyla onlara göre din eğitimi Yahudilerin eğitiminden ibarettir.

Eski Ahit'teki şu ayet, dinin mensupları arasında eğitimin ana hatlarını özetlemektedir: "Bu sözlerimi aklınızda ve yüreğinizde tutun. Bir belirti olarak ellerinize bağlayın, alın sargısı olarak takın. Onları çocuklarınıza öğretin. Evinizde otururken, yolda yürürken, yatarken, kalkarken onlardan söz edin. Evlerinizin kapı sövelerine, kentlerinizin kapılarına yazın. Öyle ki, Rabbin atalarınıza vermeye söz verdiği topraklar üzerinde sizin de, çocuklarınızın da ömrü uzun olsun ve yeryüzünün üstünde gökler olduğu sürece orada yaşayasınız."⁸

⁵ "Din eğitimi mümkün müdür?" konusunda yazılanlar için krş., W. D. Hudson, "Is Religious Education Possible?" New Essays in the Philosophy of Education, eds. Glenn Langford and D.J. O'Connor, London, 1973; Michael Hand, *Is Religious Education Possible? A Philosophical Investigation*, London, 2006.

⁶ Bkz. Jon A. Levisohn, "How to Do Philosophy of Religious Education?", *Religious Education*, Vol. 100, Issue 1, Winter, 2005, s.90.

⁷ Michael Rosenak, *Roads to the Palace: Jewish Texts and Teaching*, Providence, RI, 1995, s. 34.

⁸ Eski Ahit, Yasanın Tekrarı, 1/18-21.

Öte yandan Yahudilere göre Yahudi okulları açmanın genel amacı, kimliği saptanabilir grup olarak Yahudi varlığının devamına yardım etmesidir.⁹ Bunun yanı sıra Yahudi düşüncesi Tanrı, Tora ve İsrail kavramlarını merkeze aldığı için eğitsel sorunlar tam olarak nadiren tartışılmıştır. Diğer taraftan çağdaş eğitim felsefeleri, din ve değerlere dayanan kazanımlardan daha çok, seküler kazanımlara odaklanır. Çağdaş Yahudilere göre bu iki tarafın eksikliklerinden her birine alternatif, Yahudi düşüncesi ile seküler eğitimden kaynaklanan anlayışların birleştirilmesi için dini ve dünyevi ilham kaynaklarının tümünü kullanmasıdır.¹⁰

Hıristiyan bakış açısına göre de eğitim felsefesi son derece önemlidir. Eğitim felsefesi ile Hıristiyanlık arasındaki ana temas noktası, ikisinin de yaşamın anlamı, ahlakın doğası, bilginin değeri vb. temel sorulara cevap aramasıdır. Bu soruların çok farklı cevapları bulunmaktadır. Her cevap grubu, sırasıyla eğitimin içeriklerini oluşturan farklı ve belirli bakış açısını biçimlendirir.¹¹

Hıristiyanlık, Yahudiliğin aksine öğretisini tüm insanlığa ulaştırma anlamında evrensel özellik taşıyan bir dindir. Buna göre din eğitimini mensuplarıyla sınırlı tutmaz; çağrısını tüm insanlığa ulaştırmayı amaçlar: “Bu çağrının tüm dünyada duyulması için Mesih İsa, seçtiği havarilerine, İncil’i bildirme görev ve yetkisini vererek gönderdi: ‘Gidin, bütün ulusları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz ederek müridim yapın. Size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin. Ben de, dünyanın sonuna dek, hep sizinle birlikte olacağım.’ Havariler de kendilerine verilen bu görevden güç alarak Tanrı sözünü her yerde yaydılar.”¹²

Yeni Ahit, Pavlus’un dilinden insanları dine çağırırken nasıl bir yöntem izleneceğini şöyle anlatır: “Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa’nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı’nın Yasasına sahip olmayan biri değilim, Mesih’in Yasası altındayım. Buna karşın, Yasa’ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa’ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp edip bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum. Bunların hepsini, Müjde’de payım olsun diye Müjde’nin uğruna yapıyorum.”¹³

Kutsal Kitaptaki bu eğitsel yaklaşımlar, çağdaş Hıristiyanlar tarafından geliştirilerek formüle edilmiştir. Örneğin Katolik Kilisesine göre din eğitimi, hem tüm insanlığa Hıristiyanlık öğretisinin sunulup onların dine inanmaları için ça-

⁹ Walter I. Ackerman “*Jewish Education-For What?*”, American Jewish Year Book-1969, Ed. Morris and Milton Himmelfarb, Vol.70, New York, 1969, s. 26.

¹⁰ Isa Aron, *What is the philosophy of Jewish education? A review essay Religious Education*, Volume 94, Issue 1, Winter 1999, s.126.

¹¹ Michael L. Peterson, *age*, s.18.

¹² Yeni Ahit, Matta, 28. İsa’nın Dirilişi, 19-20.

¹³ Yeni Ahit, 1. Korintliler, 9. Elçinin Hakları, 19-23.

lışma hem de Kiliseye mensup olanların inanç bağlarının güçlendirilmesi demektir. Farklı iki gruba yapılan bu eğitim kendi içinde değişik yöntemler içerir: “Kilise içinde mürit yetiştirmek, inançları sayesinde, Mesih İsa’nın adıyla yaşamları olsun diye, bu yaşamda onları eğitmek ve yetiştirmek ve Mesih’in Bedeni’ni oluşturmak amacıyla, insanların Tanrı’nın Oğlu İsa’ya inanmalarına yardımcı olacak çabaların tümüne din eğitimi dendi.”¹⁴ Bu eğitim anlayışı sebebiyle ortaya çıkan misyonerlik faaliyetleri, farklı siyasal amaçlar için kullanılsa da esas olarak Hıristiyanlığın öngörüsü olduğu kabul edilmelidir.

Öte yandan Hıristiyan bireylere verilecek din eğitimi çocuklara, gençlere ve erişkinlere verilen inanç eğitimidir. “Din dersi özellikle, genel olarak Hıristiyanlık dininin kurallarını sistematik ve organik bir biçimde öğreten Hıristiyan doktrini eğitimidir.

Din eğitimi, bir din dersi görünümü altındaki din dersini hazırlayan ya da bundan çıkan Kilise’nin havarilerden gelen misyonunun belirli sayıdaki öğelerine, onlarla karışmadan, eklenmesidir: İncil’in ilk bildirilişi ya da Hıristiyanlık inancını uyandırmak için yapılan konuşma, inanma nedenlerinin araştırılması, Hıristiyan yaşam deneyimi, Kilise sınırları törenleri, Kilise cemaatine entegre olma, misyoner ve havariyelik tanıklıktır.”¹⁵

Din eğitimi Kilise yaşamı ile sıkı sıkıya bağlıdır. Kilise’nin yalnız coğrafi olarak yayılması ve sayıca artması değil, aynı zamanda, hatta daha çok içten büyümesi, Tanrı tasarısı ile olan uyumu özellikle din dersine bağlıdır.¹⁶

Kilise’ye emanet edilen Tanrı Yasası inanlılara yaşam ve gerçek yolu olarak öğretilir. Şu halde inanlıların, düşünme yetisini arındıran ve nurun yardımıyla yaralanmış insan aklını iyileştiren esenlikli Tanrısal buyrukları öğrenme vardır. İnanlıların Kilise’nin meşru otoritesi vasıtasıyla kural ve kurumlara uyma görevi vardır. Disipline olsalar da, bu kararlar sevgi içinde itaati gerektirmektedir.¹⁷

Son olarak İslam da dine inananlara yapılacak eğitimle diğer insanlara dinin sunulma biçiminin yöntemlerini birbirinden ayırır. Bununla ilgili birçok delil bulma imkânı ile birlikte Kur’an’daki eğitimle ilgili kavramların tahlili ve ayetlerin incelenmesi ile konunun daha sağlam bir temele dayanacağı söylenebilir.

3. KUR’AN’DA EĞİTİMLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Kur’an’da eğitim söz konusu edildiğinde farklı kavramlar üzerinde durma imkânı olmasına rağmen, bu çalışmanın sınırları gereği, “tebliğ”, “davet” ve “emir-nehiy” kavramları incelenmeye çalışılacaktır. Kavramların incelenmesinde kelime-

¹⁴ Heyet, *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, çev. Dominik Pamir, İstanbul, 2000, s. 8.

¹⁵ Catholic Church-Pope (1978-2005:John Paul II) *Catechesis in Our Time: Apostolic Exhortation Catechesi Tradendae of His Holiness Pope John Paul II to The Episcopate, the Clergy and The Faithful of The Entire Catholic Church on Catechesis in Our Time*, Slough, 1979, s. 13.

¹⁶ Ae, s. 10.

¹⁷ Heyet, *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, s. 8.

lerin filolojik kökenlerinden hareketle kazandıkları manalar ve ayetlerde anlatılan konular bağlamındaki kavramsal anlamları inceleme şeklinde bir yöntem izlenecektir.

a. Tebliğ

Tebliğ kelimesinin kökü olan beleğa fiili, "hedeflenen bir yere veya bir şeye ulaşmak, bir amaca erişmek" anlamına gelmektedir.¹⁸ "Yusuf, kuvvetli çağına ulaşınca ona hüküm ve ilim verdik..."¹⁹ ayetinde beleğa fiili, kelimenin bu ilk ve yalın anlamıyla kullanılmıştır. Kelimenin bir işi sonuca ve amaca ulaştırmak anlamı da şu ayette kullanılmaktadır: "...Kim Allah'a dayanırsa O, ona yeter. Allah, buyruğunu yerine getirendir (baliğ)..."²⁰

Konuşan şahsın içtenlikle ve doğru bir dil kullanarak maksadını muhatabının gönlüne tam olarak ulaştırmasına da "belâğat" denir.²¹ "Onlar Allah'ın, kalplerindeki bildiği kimselerdir; onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında beliğ söz söyle."²² ayetinde beliğ söz ile kastedilen yukarıdaki belâğat tanımında dile getirilen yönleri içeren sözlerdir.

Beleğa fiilinden türetilen tebliğ kelimesi de, bir kimsenin bir şeyi veya haberi başkasına ulaştırması demektir ve Hz. Peygamber'in risalet görevini tüm insanlara ulaştırması anlamında kavramlaşmıştır. Kur'an'da belâğ kelimesi ile de ifade edilen tebliğ, Hz. Peygamber'in risaletini hem Müslümanlara hem de diğer tüm insanlara iletmesi anlamında kullanılmaktadır.

Tebliğ kavramının kullanıldığı ayetlerde tüm peygamberlerin²³ ve Hz. Muhammed'in görevinin sadece Allah'ın mesajını duyurmak²⁴ olduğu, eğer mesajı duyurmazsa görevini yerine getirmemiş olacağı²⁵ anlatıldığı görülmektedir. Ayrıca Kur'an da insanlar için bir mesaj olarak²⁶ adlandırılmaktadır.

b. Davet

Davet kelimesinin kökü olan de'a fiili, "bir kimsenin, sesini ve sözlerini kullanarak bir şeyi kendine meylettirmesi" anlamındadır.²⁷ "Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize seslendiğiniz gibi, Peygamber'e yüksek sesle seslenmeyin..."²⁸ ayetindeki dua kelimesi, seslenme anlamında kullanılmaktadır.

¹⁸ İbn Faris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu'l Mekâyis fi'l-Luğa*, Beyrut, ts., s. 153.

¹⁹ Yusuf 12/22.

²⁰ Talak 65/3.

²¹ Bkz. Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Beyrut, 88; Zemahşerî, Mahmud b. Amr, *Esâsu'l-Belâğa*, Beyrut, 1426, s. 83; Rağib el-İsfehânî, *Mufredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, Beyrut, 1412, s.144.

²² Nisa 4/63.

²³ Ahzab 33/39; Araf 7/79.

²⁴ Araf 7/62, 67; Ahkaf 46/23; Hud 11/57; Cin 72/28; Ali İmran 3/20; Maide 5/92.

²⁵ Maide 5/67.

²⁶ İbrahim 14/52; Ahkaf 46/35; Enbiya 21/106.

²⁷ İbn Faris, *age*, s. 356.

²⁸ Hucurat 49/2.

Kelime bu kök anlamından hareketle çağırma, çağrı anlamlarını da içermektedir. Kur'an'da davet kelimesi bu anlamıyla birçok ayette kullanılmaktadır: "...Sonra sizi topraktan bir çağırды mı hemen (kabirlerinizden) çıkarırsınız."²⁹ "Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırдыğı zaman, Allah ve Rasulüne uyun..."³⁰ "(Hesapları görülüp) iş bitirilince, şeytan diyecek ki: 'Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaat etti, ben de size vaat ettim ama size yalancı çıktım. Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben, sadece sizi (inkâra) çağırдыm, siz de benim davetime hemen koştunuz..."³¹

Öte yandan davet, isteme, talep etme ve dua etme anlamlarına da kullanılan bir kelimedir.³² "Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. (Benden isteyin, ben de vereyim) Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir."³³

Davet kelimesi Hz. Peygamberin insanları dine çağırması anlamına gelen bir kavram olarak kullanılmaktadır. Kimi araştırmacılar tebliğ ve davet kavramlarının aynı anlama geldiğini söyleseler de³⁴ Kur'an'daki kullanımları göz önüne alındığında iki kavramın birbirinden farklı anlamlar içerdiği görülecektir. Tebliğ, Hz. Peygamber'in risaletini herkese ulaştırması için kullanılırken davet, özellikle İslam'a mensup olmayanları dine çağırma anlamına gelmektedir. Bu yönüyle tebliğ genel bir kavram iken davet daha özel bir anlam taşımaktadır. Kavramın bu anlamda kullanıldığını, daveti anlatan ayetlerde muhatap alınan kitleden anlamak mümkündür.

Kur'an'daki kimi ayetlerde davet edilen kimselerin inanmayanlar olduğu³⁵ açıkça dile getirilirken, kimi ayetlerde de genel anlatımdan hedef kitlenin dini kabul edenler olmadığı³⁶ anlaşılmaktadır. "Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!.." ayeti de davetin nasıl yapılacağı hakkında temel ilkeleri anlatmaktadır.

Kavramın yer aldığı ayetlerden anlaşılacağı gibi davet hiçbir zorlama olmaksızın insanları İslam'a çağırma anlamı taşımaktadır. "Dinde zorlama yoktur..."³⁸ ayeti de bu çağırının nasıl yapılacağı hususunda önemli bir yol göstermektedir. Buna göre davet, henüz İslam'ı kabul etmemiş kimselerin, hiçbir zorlama

²⁹ Rum 30/25

³⁰ Enfal 8/24

³¹ İbrahim 14/22

³² Fîrûzabâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub, *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitabi'l-Aziz*, Beyrut, ts., 2/601.

³³ Mü'min 40/60

³⁴ Bkz. Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, İstanbul, 2000, s. 29-30.

³⁵ Kehf 18/57; Fussilet 41/5; Şura 42/13; Hadid 57/8; Hac 22/67; Kasas 28/87; Mü'min 40/10; Saff 61/7; Nuh 71/5-8; Mü'min 40/41-43

³⁶ Yusuf 12/108; Nahl 16/125; Ra'd 13/36

³⁷ Nahl 16/125

³⁸ Bakara 2/256

yapmaksızın bilgiye dayanarak ve güzel öğütle dinin esaslarına inanmaya çağrılmasıdır. Davetin kapsadığı alan, diğer bir deyişle dine mensup olmayan kimselere sunulacak bilgiler öncelikle inanç esaslarıdır. Dinin diğer esasları, örneğin ibadetler ve ahlak konuları hakkında bilgi verilebilir ancak İslam'ın inancı öncelemesi nedeniyle insanlar ibadetleri yapmaya, ahlak kurallarına uymaya değil, inanmaya çağrılmalıdırlar.

Davet kavramının içeriğinde bir zorlama bulunmamasına karşın, iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklamanın, dine mensup kimselerin kendi özgür iradeleleriyle tercih ettikleri dini öğrenmeleri açısından bir zorunluluk ya da zorlama içerdiği söylenebilir.

c. Emir ve Nehiy

Emir ve nehiy birbirinin zıddı olan iki kelimedir. Buna göre emir kelimesinin anlamını tahlil ederek zıt anlamı ile nehyin de anlamı ortaya konmuş olacaktır. Emir kelimesinin fiil kökü olan emera, temel olarak "birisinin itaat etmesini istemek" anlamında kullanılmaktadır.³⁹ Emretme, emredenin kendini üstün kabul edip muhatabını verdiği emre mecbur tutarak bir fiilin yapılmasını istemektir. Üstün tutma ile kastedilen, emreden kimsenin gerçekte ondan konum olarak üstün olsa da olmasa da, kendisini muhatabından ya da emri yönelttiği kimseden daha üstün görmesidir.⁴⁰ Cümle yapısını ve sözün amaca uygunluğunu inceleyen meâni ilminin bu verilerine göre emir fiilinde muhatabın eksik olduğu konuda emredenin bilgisi ya da davranış yönünden üstünlüğü, aynı zamanda da muhatap olanlar açısından kabul etme hususunda bir bağlayıcılık bulunmaktadır. Buna göre emretme dini kabul edenler için geçerli bir eylemdir.

İyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama ile davetin hedef kitlesi açısından farklılığı şu ayette açık bir biçimde görülebilmektedir: "*Sizden, hayra çağıran (davet eden), iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"⁴¹ Ayette hayra davet etme ve iyiliği emredip kötülüğü yasaklamanın ayrı ayrı zikredilmesi, iki eylemin aynı anlamda kullanılmadığını göstermektedir. Aynı biçimde "*Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder...*"⁴² ayetinde emretme ve yasaklamanın Peygambere uyanlara yapıldığının anlatılması da, buradaki muhatapların dinin mensupları olduğunu göstermektedir.

İyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama ile ilgili ayetlerde bu görev tüm Müslümanlarla birlikte⁴³, insanları idare edenlere verilmekte⁴⁴ ve Müslümanların birbirine karşı bu görevi yerine getirirken bağlayıcılık derecelerinin farklı olduğu

³⁹ İbn Faris, age, s. 88.

⁴⁰ Abdülaziz Atık, *İlmu'l-Meânî*, Beyrut, 1405, s. 81.

⁴¹ Ali İmran 3/104.

⁴² Araf 7/157.

⁴³ Ali İmran 3/110; 114.

⁴⁴ Hac 22/41; Araf 7/199.

anlatılmaktadır. Örneğin dostluğa dayanan bir nasihat anlamıyla Mü'min erkek ve kadınların birbirlerine emir ve yasaklamaları⁴⁵ ile peygamberin inananlara⁴⁶ ve aile içerisinde büyüklerin diğer bireylere emretmesi⁴⁷ farklı bağlayıcılık dereceleri gösterir.

Emir ve nehiy kavramlarının içeriğindeki bağlayıcılık, davet kavramı ile karşılaştırılınca daha açık olarak anlaşılabilir. İslam'a davet edilen insanlar, bu çağrıya uymak zorunda değildirler. İsteyen kendi özgür iradesiyle bunu kabul edebilir, istemeyen ise Allah katındaki sorumluluğu kendisine ait olmak üzere reddetme hakkına sahiptir. İslam ne çağrıyı yapana ne de çağrılan kimseye bu konuda bir zorlama getirmez. Ancak İslam'ı kabul edenler için durum böyle değildir. Kendi isteğiyle dine giren kimse için din bağlayıcı olmaktadır. Bu da hem dini öğrenmeyi hem de sosyal ve hukuki yaptırımları beraberinde getirir.

Dinin bağlayıcılığını bireysel, toplumsal ve siyasal açılardan farklı biçimlerde ele almak mümkündür. İslam dini, Müslüman bir bireyden, dinin emir ve yasaklarını öğrenip bunlara göre hareket etmesini ister. Bu yönüyle emir-nehiy kavramları, bireyin kendisinin dini öğrenmesi yönüyle bir bağlayıcılık ifade eder. Diğer bir deyişle İslam'ın özgün öğretisinin gereği olarak dinlerini öğrenmek zorunda oldukları için emir ve nehiy, Müslüman bireylerin dini öğrenme hak ve görevleri anlamına gelebilir ki bu, onlara verilecek eğitimle Müslüman olmayanlara sunulacak dini bilgilerin farklı olduğu sonucunu doğurur.

Öte yandan sosyal yapının kurulması ve sürdürülmesi açısından toplumdaki her bireye önemli görevler düşmektedir. Bu görevlerin başında, bireylerin kendi davranışlarını kontrol etmeleri ve diğerlerini de etkilemeleri gelebilir.⁴⁸ Bu etkileme daha doğrusu etkileşim, iyi ve doğru şeyleri başkalarına emretme ile gerçekleşir. Buradaki emretmenin bağlayıcılık derecesi bireylerin konumlarına göre değişebilir. Örneğin anne ve babaların, eğitiminden sorumlu oldukları çocuklarına iyilikleri doğrudan emredip bunları yapmalarını istemeleri ve kötülükleri yasaklamaları zorunlu görevleridir. Aynı şekilde eşler de birbirlerinden sorumlu oldukları için emir ve nehiy görevlerini yerine getirmede diğerlerine göre daha fazla bağlayıcılığa sahiptirler. Ancak bütün Müslümanların birbirlerine iyiliği emredip kötülüğü yasaklamaları, tavsiye niteliğindedir. Aile ve çevrenin görevleri arasında yer alan emir ve nehiy, farklı biçimlerde ortaya konan sosyal yaptırımlar içerebilir.

Emir ve nehiy, siyasal açıdan ise tamamen bağlayıcılık ve zorunluluk ifade eder. Devlet, bireylere iyilikleri emretme ve kötülükleri yasaklama görev ve yetki-

⁴⁵ Tevbe 9/71.

⁴⁶ Araf 7/145.

⁴⁷ Taha 20/132.

⁴⁸ "Siz Kitabı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?.." (Bakara 2/44) ayeti bu görevin nasıl yerine getirileceğini ortaya koymaktadır.

sine sahiptir. Bu yetkiyle, insanların uymaları gereken kurallar ve sınırlamalar demek olan hukuk kurallarını belirler ve uygular. Dolayısıyla bireylerin bu emir ve yasaklara uymaları da zorunludur ve uyulmaması halinde hukuki yaptırımlar kullanılabilir.

SONUÇ

Eğitim felsefesinin ilgilendiği sorunlar arasında yer alan “neyi, kime, nasıl öğretiliyiz?” sorularının dinin öğretileceği hedef kitle açısından ele alındığı bu çalışmada, Kur’an’da yer alan eğitimle ilgili üç kavramın tahlili sonucunda şunları söylemek mümkündür:

Her din, kendine ait eğitim anlayışına sahiptir ve dinlerin ana kaynakları/kutsal kitapları bu anlayışın belirlenmesinde önemli role sahiptir. Bu bağlamda Yahudilik, ırksal nitelikleri nedeniyle din eğitimini sadece Yahudi olanlara özgüleştirirken, Hıristiyanlık evrensel olması yönüyle kendi mensuplarına yapılacak din eğitimini ve diğer bütün insanlara dinin sunulmasını birbirinden farklı tutar. Hıristiyanlığa göre eğitime konu olan bilgiler ve bunların hangi yöntemlerle öğretileceği hedef kitleye göre değişiklik arz eder.

İslam dini de aynı şekilde bu iki hedef kitleyi birbirinden ayrı değerlendirir. Eğitime konu olan dini bilgiler ve bunların hangi yaklaşımlarla öğretileceği İslam’a göre değişiklik gösterir. Buradaki bilgilerden kasıt, dinin hangi öğretilerinin kimlere ne kadar öğretilceğidir. Yaklaşımlardan kastedilen ise, genel öğretim yöntemleri değil, dinin öğretiminde esas olan bilgilerin insanlara sunulma biçimi olan emretme ya da çağrı yapma gibi yaklaşımlardır.

İslam’ın bu alandaki yaklaşımlarını, Kur’an’daki eğitimle ilgili olduğu düşünülen tebliğ, davet ve emir-nehiy kavramlarının anlamları ve bunların muhatap aldığı kitlelerin belirlenmesi ile ortaya koymak mümkündür. Buna göre tebliğ, İslam öğretisinin tüm insanlara ulaştırılması anlamına gelir ki, İslam hakkında herkese bilgi öğretmek olarak düşünülebilir. Davet ise Müslüman olmayanların hiçbir zorlama yapmaksızın dine çağırılması, davet edilmesi için kullanılan kavramdır. İyiliği emretme ve kötülüğü yasaklamaya gelince bu, Kur’an’a göre özellikle Müslüman olanlara dinin öğretilme biçimini ifade eder ve onlar için bağlayıcılığı söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Ackerman, Walter I., “*Jewish Education-For What?*”, American Jewish Year Book-1969, Ed. Morris and Milton Himmelfarb, Vol.70, New York, 1969.
- Aron, Isa, *What is the philosophy of Jewish education?* A review essay Religious Education, Volume 94, Issue 1, Winter 1999.
- Atık, Abdülaziz, *İlmü'l-Meânî*, Beyrut, 1405.
- Bilhan, Saffet, *Eğitim Felsefesi*, Ankara, 1991.
- Catholic Church-Pope (1978-2005:John Paul II) *Catechesis in Our Time: Apostolic Exhortation Catechesi Tradendae of His Holiness Pope John Paul II to The Episcopate, the Clergy and The Faithful of The Entire Catholic Church on Catechesis in Our Time*, Slough, 1979.

- Çotuksöken, Betül, "Eğitim Kavramı Üzerine", Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim, İstanbul, 1996.
- Fîrûzabâdî, Meccuddin Muhammed b. Yakub, *Besâiru Zevî't-Temyîz fî Letâîfî'l-Kitabî'l-Azîz*, Beyrut, ts.
- Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-'Ayn*, Beyrut, ts.
- Hand, Michael, *Is Religious Education Possible? A Philosophical Investigation*, London, 2006.
- Heyet, *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, ç. Dominik Pamir, İstanbul, 2000.
- Hudson, W. D., "Is Religious Education Possible?" New Essays in the Philosophy of Education, eds. Glenn Langford and D.J. O'Connor, London, 1973.
- İbn Faris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu'l Mekâyis fî'l-Luğa*, Beyrut, ts.
- el-İsfehânî, Rağîb, *Mufredâtü Elfâzî'l-Kur'an*, Beyrut, 1412.
- Kitabı Mukaddes*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1993.
- Kur'an-ı Kerim*
- Levisohn, Jon A., "How to Do Philosophy of Religious Education?", *Religious Education*, Vol. 100, Issue 1, Winter, 2005.
- Önkâl, Ahmet, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, İstanbul, 2000.
- Peterson, Michael L., *Philosophy of Education: Issues and Options*, Downers Grove, 1986.
- Phenix, Philip H., *Philosophies of Education*, New York, 1961.
- Rosenak, Michael, *Roads to the Palace: Jewish Texts and Teaching*, Providence, RI, 1995.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, Beyrut, 1426.